

ЈЕЗИЧКО ТКАЊЕ ПОЛИТИКЕ СТРАХА: КОГНИТИВИСТИЧКО-КРИТИЧКА СТУДИЈА СТРАНАЧКИХ САОПШТЕЊА¹

У раду је анализирана реализација уобичајених стратегија употребе језика у политичком дискурсу – референцијалне, стратегије предикације и легитимизације – као микростратегија којима се реализује макростратегија (когнитивне и емотивне) присиле, у оквиру критичке анализе дискурса са инкорпорираним, релевантним, налазима еволуционе психологије, на корпусу саопштења за јавност Српске напредне странке. Резултати анализе свједоче о нормализацији дискриминације политичког противника, чему доприносе референцијалне стратегије изазивањем когнитивних ефеката репродуковањем дихотомије у когнитивном представљању властите и вањске групе (политички противник, као вањска група, представља опасност и пријетњу по властиту групу), као и стратегије предикације у постизању емотивних ефеката репродуковањем когнитивних асоцијација између вањске групе и сигнала којима се конотира пријетња. Легитимитет наведеном когнитивном уобличавању политичког противника прибавља се лингвистичким средствима евиденцијалности и епистемичке модалности, доминантно у облику епистемичке амплификације.

Кључне ријечи: критичка анализа дискурса, еволуциона психологија, когнитивна присила, емотивни ефекти, когнитивни ефекти

---

* ljerka.jeftic@fpm.ues.rs.ba

¹ Рад је настао на основу усменог излагања под називом „Језичко ткање политике страха: когнитивистичко-критичка студија саопштења Српске напредне странке“ на научном скупу *Наука и стварности*, који је одржан на Филозофском факултету Пале, у мају 2019. године.

1. УВОД

После позива на силовање, вешање, стрељање, као и ношење вешала у центру Београда, баш на месту где су вешани српски родољуби од стране фашиста, појављују се и најновије методе у којима лидери Ђиласовог, Обрадовићевог, Јеремићевог савеза предлажу да се људи који мисле другачије од њих пребијају моткама на улици (Саопштење за јавност Српске напредне странке/ 7. 2. 2019; Крсто Јањушевић, посланик СНС и члан Извршног одбора СНС).

Наведни репрезентативни примјер из овдје анализираног корпуса нема функцију епиграфа. Функција наведеног примјера јесте илустровање обиљежја језика у саопштењима за јавност Српске напредне странке: коерсивност дискурса (присила или принуда која се врши над адресатом са намјером утицања на спознаје, емоције и понашање) реализована изазивањем когнитивних, емотивних и перлокуционих ефеката код адресата. Другим ријечима, пресупозицијом да су „позиви на силовање, вешање, стрељање, [...] пребијање мотком“ стварност коју конструишу „лидери Ђиласовог, Обрадовићевог, Јеремићевог савеза“, уобличавају се менталне представе/друштвене спознаје које адресат има о свијету који га окружује, постиже се емотивни ефекат страха, што за резултат (перлокуциони ефекат) има за адресанта пожељно понашање адресата – избјегавање, односно негласање на изборима за „лидере Ђиласовог, Обрадовићевог, Јеремићевог савеза“. Овим подастиremo аргумент за употребу синтагме „политика страха“ у наслову овог рада, чије језичко конструисање анализирамо у оквиру социо-когнитивног приступа критичкој анализи дискурса инкорпорирајући налазе еволуционе психологије. Корпус подвргнут анализи сачињавају саопштења за јавност странке на власти у Србији – Српске напредне странке – прикупљана од почетка новембра 2018. године, када су почели грађански протести против власти у Србији, до краја марта 2019. године, када су протести још увијек у току.

Језичко конструисање страха/пријетње/опасности од *групи* истраживано је у критичкој анализи политичког и медијског дискурса. Тако, у својој књизи *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses mean*, у којој се бави „нормализацијом националистичке, ксенофобичне, расистичке и антисемитске реторике“² (Wodak, 2015, р. x) у политичком дискурсу европских држава, Водак [Wodak] ову синтагму дефинише у оквиру популизма десничарских политичких партија тврдећи да све оне „инструментализују неку етничку/вјерску/лингвистичку/политичку мањину као *главној кривци* за већину, ако не и за све тренутне несреће које

---

² “a normalization of nationalistic, xenophobic, racist and anti-Semitic rhetoric” (Напомена: сви преводи у раду властити су).

сналазе 'нас' и, у складу с тим, језички обликују ту групу као пријетњу нама³ (2015, р. 2). Истражујући тему тероризма и њено идеолошко репродуковање од стране медија, Алтеиде [Altheide] поставља основну тезу да се „политика страха користи увјерењима, очекивањима и подразумемијеваним значењима које јавност има о друштвеној стварности, пријетњама и природи оних који представљају те пријетње, односно о *странцима* или о *групом*“⁴ (2006, р. 9), зарад постизања одређених циљева (2006, р. 15). Премда увјерења, очекивања, подразумемијевана значења бивају лингвистички изражена, она су примарно когнитивне категорије. Резултати савремених истраживања неуронауке и когнитивне науке наводе Лејкофа [Lakoff] да устврди да су „морал и политика отјеловљене идеје, а не апстрактне и махом функционишу у когнитивном несвјесном“⁵ (2008, р. 10), те да одбаци начин схватања разума из доба просвјетитељства као свјесног, логичког, без емоција (2008, р. 2). Он заговара *новойпросвјетилшћелски* (*the New Enlightenment*) приступ политици, као људској дјелатности, утемељен на поимању разума као „отјеловљеног, [...] разума који инкорпорира емоцију и [...] мисао која је обликована огромним и невидљивим царством неуралних склопова недоступних свјесном“⁶ (2008, р. 14). Као што Лејкоф сматра неизбјежним да теорија језика прихвати и прилагоди се теорији ума (2008, р. 265), о чему свједоче његова истраживања о концептуалној метафори (Lakoff & Johnson, 1999) као начину мишљења, односно о концептуалном оквиру (Lakoff, 2004) као начину на који схватамо свијет око нас, тако и Харт [Hart] налази да еволуциона психологија има много да понуди критичкој анализи дискурса у идентификовању манипулативних обиљежја дискурса (стратешке употребе језика). Управо је Хартово (2010) истраживање под насловом *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science: New Perspectives on Immigration Discourse* послужило као инспирација за анализу представљену у нашем раду. С обзиром на то да ћемо допринос еволуционе психологије критичкој анализи дискурса, а који је релевантан и за наш рад, детаљније образложити у наредном поглављу, овдје ћемо укратко назначити главне тезе на којима заснивамо овај рад.

---

³ “instrumentalize some kind of ethnic/religious/linguistic/political minority as a *scapegoat* for most if not all current woes and subsequently construe the respective group as [...] a threat to us”.

⁴ “the politics of fear trades on audience beliefs, expectations, and taken-for-granted meanings about social reality, the threats, and the nature of those who pose the threats – namely, ‘outsiders’ or ‘the other’”.

⁵ “Morality and politics are embodied ideas, not abstract ones, and they mostly function in the cognitive unconscious.”

⁶ “embodied reason [...] reason incorporating emotion and [...] thought shaped by the vast and invisible realm of neural circuitry not accessible to consciousness”.

Саопштења за јавност облик су комуницирања у политичком дискурсу. Стратешки циљ комуницирања у политичком дискурсу јесте утицање на увјерења, емоције и дјелање адресата зарад остваривања интереса адресанта, и реализује се макростратегијом (когнитивне и емотивне) присиле над адресатом (Chilton, 2004). Ова макростратегија реализује се лингвистичким средствима у оквиру микростратегија представљања (референцијална стратегија и стратегија предикације) и легитимизације. Микростратегија легитимизације, којом адресант прибавља легитимитет да му се вјерује, реализује се лингвистичким изражавањем евиденцијалности и епистемичке модалности. У раду се постулира да се наведеним стратегијама постиже когнитивни ефекат дискриминације политичког противника његовим представљањем као пријетње и опасности по нас, чиме се подстиче његово избјегавање и одузима му се легитимитет. Наведено треба да потврди у раду кориштена квалитативна анализа која припада критичкој анализи дискурса, односно подразумијева интерпретацију језички конструисаних значења у контексту наведених, релевантних, примјера из корпуса. У ову анализу инкорпорирани су и резултати квантитативне анализе, изражени процентом заступљености идентификованих лингвистичких средстава у ексцерпираном узорку корпуса којима се реализују наведене микростратегије.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Критичка анализа дискурса (КАД) успостављена је парадигма у лингвистици (Wodak, 2001, р. 4) у изучавању начина конституисања друштвених односа употребом језика, са циљем откривања проблематичних обиљежја дискурса и дискурсних пракси из етичке перспективе аналитичара (Hart, 2010, р.13). Практичари КАД наглашавају потребу за интердисциплинарношћу како би се „критички истражила неједнакост у друштву онако како је изражена, сигналезирана, конституисана, легитимизирана [...] употребом језика (или у дискурсу)“⁷ (Wodak, 2001, р. 2). Простор за инкорпорирање увида из еволуционе психологије у КАД отвара социо-когнитивни приступ у критичкој анализи дискурса гдје се постулира модел дискурсивног конституисања друштвене неједнакости који повезује структуру текста (дискурса) и друштвену структуру посредујућом, когнитивном структуром – друштвеном когницијом⁸ (*social cognition*) (Van Dijk, 1995; 2009). Друштвене когниције дефинишу се као

---

⁷ “to investigate critically social inequality as it is expressed, signaled, constituted, legitimized... by language use (or in discourse)”.

⁸ Сви преводи термина датих у оригиналу, курзивом у загради, властити су.

„систем менталних представа [...] чланова групе“⁹ (Van Dijk, 1995, p. 18) и инкорпорирају знање, ставове, идеологију, предрасуде заједничке за чланове дате друштвене групе. Обликовање наведених когнитивних структура, њихово усвајање, употреба, промјена, индуковано је текстом (дискурсом) (Van Dijk, 1990, p. 165). „Овај процес је омогућен људском способношћу стварања метапредстава“¹⁰ (Sperber, 2000 у Hart, 2010, p. 16), тј. стварањем менталних представа о другим менталним представама или стварањем менталних представа на темељу текста (дискурса), дакле, развијеном способношћу код људске врсте да комуницира и о догађајима и ситуацијама, појавама, који нису непосредни и тренутни, него далеки у времену и простору.

Из перспективе еволуционе психологије, живот у групи сматра се основном стратегијом преживљавања, па је било неизбјежно да се код припадника људске врсте развију како когнитивни тако и бихејвиорални механизми прилагођавања у функцији постизања максималне успјешности и заштите властите групе, што је условило бинарну концептуализацију свијета као *ми* и *они*, између којих су концептуализоване границе (Hart, 2010, p. 51). Један од начина да се ово постигне јесте комуникација која почива на сарадњи (што не значи нужно да је циљ комуникације сарадња), а за коју је стварање когнитивних представа (структура са семантичким и референцијалним садржајем) предуслов. Међутим, како преноси Харт (2010, p. 52),

проста категоризација појединца као припадника вањске групе није довољна да подстакне његово избјегавање. Мора да постоји нека когнитивна асоцијација која повезује вањску групу и њене чланове са неким конкретним или афективним информацијама које подстичу његово избјегавање, као начин понашања¹¹.

Постулирајући да „емоције управљају спознајом и понашањем“¹² (Damasio, 1994, у Hart, 2010, p. 53), те да су негативне емоције механизми који управљају понашањем које наступа као реакција на *сигнале који коноширају угрожавајућу (threat-connoting cues)*, што доводи до дискриминаторског понашања (Hart, 2010, p. 53), Харт преузима сљедећи примјер емоција и њима припадајућих начина понашања:

---

⁹ “a system of mental representations [...] of group members”.

¹⁰ “This process is facilitated by the human capacity for metarepresentation.”

¹¹ “Merely categorizing an individual as an out-group member is not sufficient to promote avoidance. There must also be some cognitive association linking that out-group, and its members, with some specific connotative or affective information that promotes behavioural avoidance”.

¹² “emotions guide cognition and behavior”.

Емоција коју побуђује перципирана физичка пријетња је страх; она коју побуђује перципирана болест је гађење; перцепција пријетњи из друштвено-културолошког окружења побуђује презир – комбинацију моралног гађења и бијеса – при чему стереотипне асоцијације [...] конотирају [...] неку врсту моралне погрешности (Schaller & Neuberg, 2008, p. 410 у Hart, 2010, p. 53)¹³.

У савременом свијету когнитивне асоцијације индукују се, активирају улазним информацијама из социјалног и културолошког окружења човјека употребом језика, односно дискурсом. Подразумијевајући и рачунајући на друштвене когниције адресата, (у којима је похрањено знање заједничко за одређену друштвену групу, укључујући и поларизацијску схему опозиције/границе између *ми* и *они* праћену утврђеном неуралном везом између сигнала који конотирају пријетњу и кореспондирајућих емоција као реакција на њих), адресант користи одређене дискурсне стратегије у комуницирању информација са циљем изазивања пожељног дјелања адресата. Референцијалним стратегијама конструише се дихотомијска концептуализација *вањске групе* (*out-group*) дефинисана у односу на *власитицу групу* (*in-group*) којој, подразумијева се, припадају и произвођач и конзумент текста (Hart, 2010, p. 56). Њихова лингвистичка реализација у облику је експлицитних и деиктичких именичких фраза (2010, p. 57). Стратегијама предикације приписују се позитивни атрибути припадницима властите групе и негативни атрибут и чињења припадницима вањске групе (Hart, 2010, p. 60). Овом својеврсном *емоцијном присилом* (*emotive coercion*), постиже се асоцијативно повезивање припадника вањске групе са сигналимa који конотирају пријетњу, чиме се постижу *емоцијни ефекти* (*emotive effects*) (Hart, 2010, p. 62) јер се припадници вањске групе представљају као директна пријетња по припаднике властите групе. Најчешћа лингвистичка реализација стратегија предикације јесте сама предикација, али нити референцијалне стратегије ни стратегије предикације не могу се анализирати као засебне структуре на нивоу реченице будући да се предикација, на примјер, реализује и пресупозицијама и импликатурама, као и одређеним референцијалима (Hart, 2010, p. 60).

Присила (*coercion*) једна је од стратегија идентификованих у политичком дискурсу (Chilton & Schaffner, 1997; Chilton, 2004), којом адресант језички представља стварност на начин који одговара његовим интересима тако што утиче на когнитивне представе адресата, те тиме и на

---

¹³“the emotion triggered by perceived physical threats is fear; the one triggered by perception of disease is disgust; and the perception of socio-cultural threats triggers contempt – a combination of moral disgust and anger – where the stereotypical trait associations [...] connote [...] a sort of moral wrongness”.

адресатово посљедишно дјелање. У оквиру стратегије присиле, као макростратегије, когнитивни и емотивни учинак постижу референцијалне стратегије и стратегије предикације на микронивоу лингвистичким конструисањем нових представа или оснаживањем, понављањем већ постојећих. Имајући у виду чињеницу да је присила стратегија макронивоа и да је условљена адресантовим ресурсима и моћи, адресант је у обавези да прибави легитимитет својим тврдњама, тј. да установљава и потврђује своје право да му се вјерује (Chilton, 2004, р. 46). Микростратегијом легитимизације постиже се да адресат прихвати као истините когнитивне представе којима је изложен присилом, реализованом референцијалним стратегијама и стратегијом предикације.

У овом раду анализирамо реализацију макростратегије когнитивне и емотивне присиле указивањем на релевантне примјере реализације стратегија референције, предикације и легитимизације.

3. АНАЛИЗА КОРПУСА

3.1. Уводне напомене о саопштењима Српске напредне странке

Валић-Недељковић (2017, стр. 51) сврстава саопштења за јавност у подврсту новинског жанра „извјештаја“ које „izdaju... političke partije, razne druge organizacije [...] kada žele da saopšte svoj stav, mišljenje, da odbace nečije tvrdnje [...]“. Мотивација за ово истраживање била је добијање сазнања о ставу који Српска напредна странка (СНС), као странка на власти у Србији, има у вези са грађанским протестима против власти. Током периода почетак новембра 2018–крај марта 2019, СНС је објавила 55 саопштења на својој званичној интернет страници (<https://www.sns.org.rs/lat/novosti/saopstenja>), од чега је 5 саопштења о најавама активности и резултатима активности челника странке, и која нису обухваћена анализом. Одмах треба рећи да се анализирана саопштења не реферирају експлицитно на саме протесте, осим у двије реченице гдје је референт експлицитан као „Један од пет милиона“, како су се самоназвали грађани који протестују након реакције председника Србије да неће разговарати са њима чак и да их је пет милиона. Теме саопштења (експлицитане у наслову сваког од саопштења) јесу Вук Јеремић (11 саопштења), Александар Ђилас (8), Јеремић и Ђилас (3), „Ђиласов, Обрадовићев, Јеремићев савез“ (7), Савез за Србију (4), Бошко Обрадовић (3), док се у наслову преосталих саопштења тематизују Сергеј Трифуновић, „лидери Демократске странке“, Борис Тадић, Борко Стефановић. Дакле, саопштења се махом баве политичким актерима који су били на власти прије 2012. године, када је на општим изборима у Србији побједила СНС, као и испрофилисаним представницима опозиционих по-

литичких партија и коалиција током периода грађанских протеста – дакле, припадницима вањске групе. Стратегија (когнитивне и емотивне) присиле овдје се манифестује у одабиру теме о којој се говори, односно у стратешком избјегавању експлицитног реферисања на саме грађанске протесте. Слиједи анализа језичког (ре)продуковања дихотомије у когнитивном представљању вањске групе (горенаведених политичких противника) и (ре)продуковања когнитивних асоцијација између припадника вањске групе и сигнала којима се конотира пријетња.

3.2. Референцијалне стратегије

Према Ван Леувену [Van Leeuwen], референцијалне се стратегије „тичу начина представљања друштвених актера“¹⁴ (1996, р. 32) – именовом, полом, улогом коју има у друштву и сл., док су Раизигл [Reisigl] и Водак развили типологију потенцијала за референцију као алата за језичко конструисање властите и вањске групе (Reisigl & Wodak, 2001, р. 48-52), коју овдје слиједимо.

Концептуализовање граница између властите и вањске групе у анализираном корпусу махом се реализује реферирањем на припаднике вањске групе именовом и презименом. Тако је заступљеност референцијала „(Вук) Јеремић“, са премодификацијама, у укупном броју ријечи у корпусу (13 628), 0,38%, „Драган Ђилас“ 0,29%, а „Бошко Обрадовић“ 0,09%. Премодификације којима се упућује на Вука Јеремића као на „лажова“, „лицемера“, „шеика из Гармишпартенкирхена“, указују на понекад нејасну границу између стратегија предикације и референције која се објашњава тиме да „већ сама идентификација референцијалом често подразумејева денотативно, као и конотативно [...] означавање друштвених актера са омаловажавањем или поштовањем“¹⁵ (Reisigl & Wodak, 2001, р. 45). У наведеној типологији потенцијала за референцију друштвених актера, наведене референције припадају стратегији социјалне проблематизације (криминализације):

Опет *лицемерном Јеремићу*¹⁶ не смета веза судија и адвоката која траје без обзира на то ко где седи у судници, али му смета када се то јавно констатује. (15. 1. 2019)

Небројено пута *осведочени лажов Вук Јеремић* не задовољава се прављењем смутњи и ширењем панике у Србији [...]. (4. 1. 2019)

---

¹⁴ [concern] “the ways in which social actors can be represented [...] in discourse”.

¹⁵ “the pure referential identification very often already involves a denotatively as well as connotatively [...] deprecatory or appreciative labelling of the social actors”.

¹⁶ Сва наглашавања (курзивом) у примјерима властита су.

Шеик из Гармишпартенкирхена Вук Јеремић, као прави стипендиста појединих кругова у Катару, очито има задатак да ослаби Србе у Босни и Херцеговини [...]. (4. 1. 2019)

Драган Ђилас се премодификује као „тајкун“, „силеција“, „бахати тајкун“, посесивним обликом „Ђиласов лоповлук“, дакле, лингвистичким средствима којима се реализују стратегије социјалне проблематизације (криминализације) и економизације/идеологизације („тајкун“):

Познато је да онај ко краде, тај и лаже, што значи да онај ко много краде, као рецимо *тајкун Драган Ђилас*, који је од народа отео пола милијарде евра и пребацио те паре својим компанијама, онда мора много и да лаже. (31. 12. 2018)

Народ у Србији неће ни *Ђиласов лоповлук*, ни насиље његових фашистичких страшила. (15. 2. 2019)

На Бошка Обрадовића се упућује стратегијом негативне идеологизације као на „фашисту“, „љотићевца“, те стратегијом друштвене проблематизације („насилник“):

Фашисти у Србији никада нису и никада неће добити подршку народа, а Српска напредна странка ће се супротставити *фашизму Бошка Обрадовића* и СНП Наши и свих оних који са њима сарађују. (15. 2. 2019)

Срамота је што се *насилник Обрадовић* поистовећује са људима који су као жртве насиља изгубили живот [...]. (29. 3. 2019)

Заступљеност референцијала „Савез за Србију“ (опозициона коалиција формирана током трајања грађанских протеста) заједно са формулацијом „лидери Савеза за Србију“ у корпусу је 0,11%. На исти референт се упућује и формулацијом „(лидери) Ђиласовог, Јеремићевог, Обрадовићевог савеза“ (0,05%), чиме се имплицира социјална проблематизација (криминализација) и негативна идеологизација те коалиције, када се имају у виду горе наведени потенцијали реализовани за представљање Вука Јеремића, Драгана Ђиласа и Бошка Обрадовића. Пежоративни референцијал, „Савез за силовање (и вешање)“, гдје се експлоатише скраћеница у називу ове коалиције („СзС“), такође социјално проблематизује ову вањску групу представљајући је као „насилника“:

Српска напредна странка осуђује доношење вешала на протест *Ђиласовој, Обрадовићевој и Јеремићевој савеза*, која су уперена против свих пристojних грађана. (9. 2. 2019)

Српска напредна странка саопштава да, иако су *лидери Савеза за силовање и вешање* месецима уназад најављивали своју убедљиву победу на локалним изборима у Лучанима [...]. (16. 12. 2018)

Дихотомијском представљању властите наспрам вањске групе, референцијалне стратегије доприносе омогућавањем инференције обиљежја властите групе као супротних експлицираним обиљежјима вањске групе. У корпусу је идентификовано упућивање на властиту групу као на „грађане (наше земље)“ у 18% примјера из ексцерпираног корпуса референцијала властите групе; као на „Србију“ (21%); „Александра Вучића“ (укључујући и референцијале „наш председник“, „председник Вучић“) у 12% примјера, те као на „народ“ (6%) и „Србе“ (4%):

Јеремић наставља да криви демократију због тога што му *грађани* не верују, а не своју прљаву политичку биографију [...]. (19. 2. 2019)

[...] *Србија* никада неће бити Јеремићево и Ћиласово чистилиште, из кога би да наставе да „чисте“ народне паре, као што су то радили до 2012. године. (18. 2. 2019)

Репризу неће гледати, јер *Србија* и *председник Александар Вучић* то неће дозволити. (8. 3. 2019)

Употребом метонимијског топонима „Србија“ за упућивање на властиту групу, чији су припадници метонимијски обухваћени референцијалним номиналом „Александар Вучић“, постиже се и *одузимање шери-шоријалне пријадносџи (de-spatialisation)* члановима вањске групе држави Србији, што је препознато као једна од стратегија дискриминације унутар референцијалних стратегија (Hart, 2010, p. 57).

3.3. Стратегије предикације

Допринос ових стратегија у представљању вањске групе јесте постизање емотивног ефекта представљањем вањске групе у контексту специфичних понављајућих топоса (Hart, 2010, p. 66). У оквиру КАД, *шо-иоси (topoi)* разумију се као стандардне схеме аргументације унутар којих је закључак имплициран садржајем пресупозиције и изведен слиједећи кондиционална правила закључивања. Преносимо примјер за топос опасности који наводе Раизигл и Водак: „Ако постоје одређене опасности и пријетње, треба нешто подузети како би им се супротставило“¹⁷ (2001, p. 77). Топос опасности је један од топоса унутар којих се формирају когнитивне асоцијације које функционишу као премисе у схеми аргументације оправдавања дискриминације (Hart, 2010, p. 67). Из перспективе еволуционе психологије, одређеним стратегијама предикације унутар топоса конструишу се когнитивне асоцијације које упућују на то да агенс крши *грушџивени ујовор (social contract)* (Hart, 2010, p. 71) који подразумејева алтруистичко дјеловање чланова друштва. Емотивни ефекат који се постиже, уколико се пропозиција да агенс крши

---

¹⁷ “if there are specific dangers and threats, one should do something against them”.

друштвени уговор прихвати као истинита, води ка одговарајућем дјелању (у овом случају не пружању подршке члановима опозиције).

Анализа стратегија предикације у корпусу указује на присуство то-поса опасности и топоса карактера чија типична когнитивна асоцијација јесте да вањска група има одређене непожељне карактеристике, те то-поса криминала за који је типична асоцијација вањска група су криминалци (Hart, 2010, p. 67).

Непожељне карактеристике које се приписују Вуку Јеремићу јесу „лажов/лицемер“, „издајник“ и „криминалац“. Предикације у којима му се приписује карактеристика „лажова/лицемера“ експлицирана је у 52% од укупног ексцерпираног узорка предикација чији је субјекат/реципијент/пацијент Вук Јеремић. Когнитивна позадина, односно подразумејevano знање заједничко за адресанта и адресата укључује податак да је Вук Јеремић, као и Драган Ђилас, представник бивше власти (као члан Демократске странке, која је била на власти у Србији прије побједи Српске напредне странке на изборима 2012. године). Ова чињеница се експлоатише у представљању Вука Јеремића као „издајника“ (34% примјера) у предикацијама попут наведене у примјеру који слиједи, гдје се у апозитивној клаузи пресупонира, а у начинској асертивом износи његово активно учешће и допринос независности Косова и Метохије:

Јеремић је, након све штеће коју је лично нанео Србији и њеним конацијетима да се бори за заштити својих државних и националних интереса, одлучио да игра улогу заштитника Устава Србије и промотера Резолуције 1244, рачунајући на то да се нико не сећа шта је све учинио како би учврстио једносјрано проглашену независност Косова. (24. 2. 2019)

Иста когнитивна позадина у функцији је представљања Вука Јеремића као „криминалца“ (14%), који је „од Србије највише узео, отео и опљачкао, трпајући народне паре у сопствене џепове“ (саопштење од 24. 1. 2019) како би се „луксузирао по најскупљим светским хотелима и расипао новац пореских обвезника у време када је Србија грцала у дуго-вима“ (саопштење од 18. 2. 2019). Јеремићев криминал је у уској вези са његовим карактером „издајника“ јер је „плаћен парама катарске амбасаде и белосветских лопуџа попут Патрика Хоа“ (саопштење од 25. 11. 2018).

Импликација наведеног представљања припадника бивше власти јесте та да је опљачкала и девастирала Србију, што представља когнитивну присилу прихватања истинитости те импликације која тиме постаје премиса у аргументацији. Доминантни агенс те пљачке и криминала, те тиме и најзаслужнији за пресупонирану девастацију Србије, у датој когнитивној позадини са новим читавањем, јесте Драган Ђилас,

чије је представљање као „криминалца“ стратегијама предикације у удјелу од 48%. Примјер који наводимо типичан је за ексцерпираних стратегија предикације у представљању Драгана Ђиласа – пресупонирање његове „бахатости“ (предикатска функција референције у синтагми „бахати тајкун“), у хиперболичном „отимању пара од народа“ у, увијек исто прецизираном, износу од „пола милијарде евра“:

И сада, када је понестало народних пара и када се види да *бахати тајкун* није ни близу онако „способан“ као што је био док је имао државне функције, док је постављао послушнике по јавним предузећима и *док су му лојалима шоварили паре у џепове*, опет би да се некако *навали Србији и народу на њбачу*, да опет пљачка и отима. Да опет краде и богати се, а да народ опет или добија отказе, или ради за минималац 160 евра, док он трпа у џепове *јола милијарде евра*. (31. 12. 2018)

Будући да није припадник бивше власти, Бошку Обрадовићу не приписују се криминалне активности и његово одступање од друштвеног уговора конструише се когнитивним асоцијацијама унутар топоса опасности – представљен је као „насилник/силеција“ и „фашиста“, чиме се постиже емотивни ефекат осјећаја страха:

Нажалост, нисмо изненађени сведочењем Ђорђевићеве да је управо лидер Ђиласовог и Јеремићевог Савеза, вођа Двери *Бошко Обрадовић лично учествовао у организовању и подстирекавању овој монструозној физичкој најада* [...]. (7. 12. 2018)

У политици није све дозвољено и неке ствари су неопростиве, али очекивано је што *Обрадовић, као неко ко гише Љошићеву идеологију зла*, то не разуме. (29. 3. 2019)

Когнитивно уобличавање новоформиране, опозиционе, политичке организације Савез за Србију, као и у случају Бошка Обрадовића, конструише се когнитивним асоцијацијама унутар топоса опасности (са посљедичним изазивањем емотивног ефекта осјећаја страха) бивајући представљена као „насилник“ (у 62% примјера):

Данас су грађани Србије на делу видели како, *након најотворенијих бруталних претњи насиљем и позива на пребијање жена, силовање и вешање од стране припадника Савеза за Србију, на челу са Ђиласом, Јеремићем, Обрадовићем и осталима, следе најмонструознији физички најади на политичке истомишљенике*. (5. 12. 2018)

Имајући у виду да је иста политичка организација у корпусу денонтирана као „Савез за Србију“, „Ђиласов, Јеремићев и Обрадовићев савез/коалиција“, „Савез за силовање и вешање“, „Савез за силовање Србије“, указујемо на имплицитну социјалну проблематизацију/негативну идеологизацију у денотату „Ђиласов, Јеремићев и Обрадо-

вићев савез/коалиција“, те на вриједносну и предикатску функцију референцијалне стратегије у последња два од наведених денотата.

3.4. Легитимизација

Како је у политичком дискурсу персуазивност примарна функција комуникације, у интересу је адресанта да постигне кохерентност поруке употребом семантичких категорија евиденцијалности и епистемичке модалности. Оба појма тичу се поузданости тврдњи које адресант износи – евиденцијалност укључује начине (доказе) на које је стечено знање о тврдњама које се исказују, односно упућују на извор информације; епистемичка модалност је хипероним за средства којима адресант сигнализира свој став према истинитости тврдњи коју износи.

У недостатку простора за детаљнија теоријска разматрања у вези са појмом евиденцијалности, укратко ћемо представити резултате анализе корпуса служећи се класификацијом евиденцијала према Поповић (2010). Од укупног броја евиденцијала пронађених у корпусу, највећи проценат заступљености чине лексички маркери инференцијалне евиденцијалности (врста индиректне евиденцијалности која указује на пут логичког размишљања којим се дошло до информације која се износи асертивом): „очигледно (је)“, „јасно је“, (16%); маркери инференцијалне евиденцијалности којима се информација која потиче из неодређеног извора намеће као општепозната чињеница, попут „познато је“, односно у корпусу још пронађено „грађани наше земље знају“, „грађани као на длану виде“ (10%):

Али *очигледно је* то матрица која је само наставак политике насиља у којима су они и њихове присталице позивали на силовање, вешање, стрељање [...]. (7. 2. 2019)

[...] јер *грађани Србије* нису пали са крушке и *веома добро знају* колико су дефектне, неискрене и испразне Јеремићеве сулуде политичке поруке. (24. 2. 2019)

Од рапортивних евиденцијала указујемо на доминантно присуство лексичких маркера епистемичке амплификације који стоје уз конкретан извор информације, а који денотира Савез за Србију: „позивају (на вешање, силовање...)“, односно номинализација „позиви (на вешање, силовање...)“ (10%); „прете (силовањем, вешањем...)“ и номинализација „претње (силовањем, вешањем...)“ (8%):

Овакви *позиви* једног од лидера коалиције Ђилас, Јеремић, Обрадовић показују да због повратка у фотеље неће презати ни од чињења било каквог кривичног дела, па и *позива на иробијање* људи само зато што мисле другачије. (7. 2. 2019)

У Србији, док год се грађани о томе нешто питају, неће владати они који неистомишљеницима *преће вешалима*, који на најпримитивнији начин *вређају* жене и *преће силовањима* и који су Србију ојадрили и довели на ивицу понора. (19. 2. 2019)

Овим примјерима потврђује се Хартова тврдња да је евиденцијалност уско повезана са пресупозицијом (2010, р. 95), оvdје манифестована употребом семантички маркираних глагола и номинализација које преносе информацију да је нешто речено.

Семантичком категоријом епистемичке модалности адресант изражава процјену истинитости или вјероватноће пропозиције (Hart, 2010, р. 172). Значај модалности Фаулер [Fowler] види у чињеници да она „сугерише присуство појединачног ауторитета у позадини текста, који посједује знање потребно за просуђивање“¹⁸ (1991, р. 64). Просуђивање о предвидљивости неке ситуације или догађаја употребом будућег времена, имплицира и говорникову убијеђеност да зна да ће се нешто неминуовно десити. Према Ферклафу [Fairclough] (1989, р. 107), управо овакво позивање на ауторитет јесте разлог зашто је епистемичка модалност важна за критичку анализу дискурса.

Резултати анализе ексцерпираних маркера епистемичке модалности из корпуса откривају два битна начина изражавања епистемичке модалности. Глаголски облик футур I најучесталији је (31%) начин изражавања става говорника према пропозиционом садржају:

А они који *вређају* и *позивају* на насиље никада више *неће владајути* Србијом и заслужују санкције и презир од свих пристојних грађана. (11. 12. 2018)

Модална употреба овог глаголског времена подразумијева нефактуалност, те, посљедично томе, субјективни став говорника према степену убијеђености у извјесност најављеног догађаја или ситуације, јер сама природа будућег времена условљава да „често не постоји јасна граница између временске и модалне функције“ (Грковић-Мејдор, 2012, стр. 84). Компонента предиктивности у епистемичком бојењу исказа нужно је прожета субјективитетом и ауторитетом говорника:

О делима Јеремића и Ђиласа *ће се, ситуран сам, кад-тад судијити* у неким другим институцијама. (13. 2. 2019)

Други епистемички маркер по учесталости у корпусу (26%) јесте епистемичка именица „лаж“ (као и облици „лажов(и)“, „лажовчина“, те глаголски облици за треће лице једине и множине, „лаже“ и лажу“).

---

¹⁸ “suggests the presence of an individual subjectivity behind the printed text, who is qualified with the knowledge required to pass judgement”.

То што Вук Јеремић поново у јавност износи своје лаж и фантазије, није никаква новост. (12. 2. 2019)

А нема шта друго него да лаже, јер иако је бахата, лажљива битанга, није луд да каже истину како је народ и Србију довео до просјачког штапа... (21. 12. 2019)

Уколико је истина та коју тежи да пренесе говорник, онда је представљање припадника вањске групе као „лажова“ и употреба глагола „лагати“, који се у корпусу налази на прелазу између евиденцијала и епистемичког маркера, когнитивни окидач за изазивање осјећаја презира и конотирање моралне погрешности. Асертивност којом се изражава овај епистемички маркер у корпусу имплицира говорничково знање, а не само убијеђеност, на основу којег износи овакву евалуацију карактера припадника вањске групе.

4. ЗАКЉУЧАК

Објављивањем и по неколико саопштења дневно о Вуку Јеремићу, Драгану Ђиласу, Бошку Обрадовићу, Савезу за (силовање) Србију(е), Српска напредна странка врши когнитивну присилу над адресатом наметањем теме којом се саопштења баве – политичким противницима (припадницима вањске групе). Стратегијама предикација промовише когнитивне асоцијације које упућују на то да припадници вањске групе крше друштвени договор (манифестоване у оквиру топоса карактера и криминала), док лингвистичком реализацијом евиденцијалности (употребом лексичких маркера епистемичке амплификације) пресупонира њихову моралну погрешност и опасност коју представљају по властиту групу. На темељу свега реченог, као и податка да ако упоредимо резултате анализе референцијалне стратегије о процентуалној заступљености референцијала у облику (имена и) презимена припадника вањске групе (укупно 0,92% у корпусу) са процентом најзаступљенијих лексема у корпусу које конотирају пријетњу („лаж“, „насиље“, „фашисти“, „претње“, „напади“) (0,99%), усуђујемо се закључити да Српска напредна странка, у својим саопштењима за јавност, постиже когнитивни ефекат који се огледа у томе да сама имена и презимена припадника вањске групе постају сигнали који конотирају пријетњу.

Литература

- Грковић-Мејдор, Ј. (2012). Развој футура у старосрпском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, LV/1, 83-104.
- Поповић, Љ. (2010). Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику. *Зборник Мајице српске за славистику*, 77, 17-47.

* * *

- Altheide, D. L. (2006). *Terrorism and the politics of fear*. Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press.
- Chilton, P. (2004). *Analyzing political discourse: Theory and practice*. London: Routledge.
- Chilton, P. & Schaffner, C. (1997). Discourse and politics. In T. A. van Dijk (ed.) *Discourse as social interaction*. (206-230). London: Sage.
- Fairclough, N. (1989). *Language and power*. London: Longman.
- Fowler, R. (1991). *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- Hart, C. (2010). *Critical discourse analysis and cognitive science: New perspectives on immigration discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lakoff, G. (2008). *The political mind: A cognitive scientist's guide to your brain and its politics*. New York: Penguin books.
- Lakoff, G. (2004). *Don't think of an elephant!* Chelsea: Green Publishing Company.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999). *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). Discourse and discrimination: *Rhetorics of racism and antisemitism*. London and New York: Sage.
- Valić-Nedeljković, D. (2017). *Praktikum novinarstva*. Beograd: Privredni pregled.
- Van Dijk, T. A. (2009). Critical discourse studies: A sociocognitive approach. In R. Wodak, & M. Meyer (eds) *Methods of critical discourse analysis. Third edition*. (62-85). London: Sage.
- Van Dijk, T. A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis. In C. Schaffner & A.I. Wenden (eds), *Language and peace* (17-36). Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Van Dijk, T. A. (1990). Social cognition and discourse. In H. Giles & H.P. Robinson (eds), *Handbook of language and social psychology* (163-183). New York: John Wiley.
- Van Leeuwen, T. (1996). The representation of social actors. In C.L. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis* (32-70). London: Routledge.

- Wodak, R. (2015). *The politics of fear: What right/wing populist discourses mean*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Wodak, R. (2001). What is CDA about – a summary of its history, important concepts and its developments. In R. Wodak and M. Meyer (eds), *Methods of critical discourse analysis* (1-14). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Ljerka V. Jeftić

LINGUISTIC CRAFTING OF THE POLITICS OF FEAR: A COGNITIVIST
AND CRITICAL STUDY OF A POLITICAL PARTY'S PRESS RELEASES

Summary

The corpus analyzed in the paper comprises fifty press releases of the Serbian Progressive Party (SNS) posted on its official website during the period November 2018 – March 2019. The period under review was chosen for the purpose of getting insight into the perception the ruling political party in Serbia had of the anti-government protests taking place across the country. Following the principle of critical discourse analysis (CDA) that a research should start with identification of a social problem to be studied, the paper postulates that the use of language in the analyzed corpus manifests the elements of discrimination of a political opponent. To that end, the theoretical framework of socio-cognitive approach in critical discourse analysis is applied incorporating the findings in evolutionary psychology. The socio-cognitive approach draws on the CDA tenet that the discursive construction of social inequality presupposes mediation in the form of social cognitions (mental representations of group members) between discourse (text) structures and social structures. The evolutionary psychology findings point to the evolved human cognitive abilities to conceptualize group membership within dichotomy between in-group and out-group members while associating the out-group members with threat-connoting cues. The paper presents the analysis of realization of cognitive/emotive coercion, as a macrolevel strategy in political discourse, through the linguistic realization of microlevel strategies of representation (referential and predication strategies) and legitimization. The results of the analysis reveal the normalization of discrimination of a political opponent in the SNS press releases. It is achieved by the macrolevel strategy of coercion deployed in the form of the press releases' topic selection – the political opponents (the out-group members) are the topic of each press release. Their representation is realized by referential strategies of social problematization (criminalization, negative ideologization, etc.) corroborated by predication strategies promoting cognitive associations which connote the out-group members breaching a social contract thus presenting a threat to the in-group. Legitimization of such representation of the out-group members is provided by the lexical markers of epistemic amplification which presuppose the out-group members' moral wrongness.

Key words: critical discourse analysis, evolutionary psychology, cognitive coercion, emotive effects, cognitive effects